

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v sredo 8. novembra 1854.

List 89.

Kaj naj bi poslali naši kmetovavci v razstavo pariško?

Veči del kmetovavcov si tako rekoč ne upa na očitno razstavo ta ali uni pridelk poslati, ker mislijo, da na take razstave gré le kaj posebnega, čudovitega, česar se še nikjer in nikoli vidilo ni.

To pa je kriva misel. Razstava v velicih mestih je enaka velicemu somnju, kamor pride tisuč in tisuč gledavcov iz vsih kotov sveta vsaki dan, pa ne da bi vsi le zijale prodajali, ampak veliko pride kupcov (tergovcov), barantačev in mešetarjev, ki si ogledujejo blago — navadno blago, navadne pridelke — in če jim je všeč roba ali pa cena, si zapišejo ime gospodarja, ki je blago na ogled dal, da si ga potem naročujejo.

Kaj je deteljno seme? Ali ni to navaden pridelk? ali se ne dobiva povsod? In vendar koliko tisuč in tisuč centov ga gré iz Štajarskega, Krajnskega itd. na Nemško, Angleško itd.! Ali nam ni to dokaz, da se z navadnimi pridelki deleč po svetu barantati zamore? Koliko čebulje se pripelje v Ljubljano le na Porciunkule dan! S čebuljo bi ne bila slaba barantija, ker se je na barkah veliko povžije.

Pa poglejmo: kateri kmetijski pridelki so bili viditi v razstavi monakovski letos? — Ena cela stena je bila obložena s 4 do 8 pavcov velicimi odrezki mnogoverstnega lesa, ki na Parskem raste, — zraven so bile vsake baže deske (dilje), furnire itd. En kmetovavec je napravil zvezek iz različnega klasja, ki ga je že prvi dan vodja neke kmetijske učilnice kupil. Tobakovega listja je bilo vsakega plemena; turšice vsake sorte; oljnatega semena in olja, — pšenice veliko za primero ene z drugo, — lanú in konoplje v sirovem stanu in že omikanega prediva, svile v kokonih in izmotane iz njih, vina v steklenicah, kakor se prodaja, žganja vsake sorte, volne, voska in stérdi, orodja za svilo-, sadjo- in čebelorejo itd.

Naj naši kmetovavci iz tega posnamejo: kaj vse je pripravno za razstavo, in spoznali bojo, da iz vsake dežele se dá veliko v Pariz poslati. Razun tega, česar smo že omenili, je pripravno še sledeče: buče (izpraznjene), čebulja, kostan (marún), lan posebno ozimec, proso posebno hitrica naša rudeča in bela, ki je nimajo drugod, ajda itd. — Ker bo vožnina, berž ko ne, skozi in skozi zastoj, ne bo tedaj skor nobenih stroškov s tim — in blago bo paradiralo v Parizu!

Pa kakšen dobiček bom imel jez od tega? utegne pobarati ta in uni. Ta dobiček — mu odgovorimo — da boš lože boljše prodajal svoje pridelke, če se bo popraševalo iz ptujih dežel po njih.

V vsaki deželi prejemajo kupčijske in obertnijske zbornice v glavnem mestu, kar ima kdo

v razstavo poslati; prejemajo pa tudi kmetijske družbe kmetijske pridelke.

Krajnski kmetijski družbi bo prav ljubo, če ji kdo prinese kakih 10 glav lepe, dobre čebulje, posebno tiste bele, ki se ob Savi prideluje, lepe hitrice (rudeče in bele) kaka 2 bokala, lepe turšice kakih 10 storžev, v lični škatli medú v satovji, in še marsikaj družega. Izročila bo vse to odboru, ki je zato v Ljubljani postavljen, da bode blago pošiljal v Pariz.

Gospodarske skušnje.

(Gnoj gipsati ali sadrati, to je, s gipsom ali sadrom potresati) se zmiraj bolj razširjuje, ker kmetovavci zmiraj bolj spoznavajo, da naj večja moč gnoja (cvet gnoja) ni v nastelji, ampak v amonjaku, ki iz gnoja puhti (smerdi). Če se tedaj gnoj včasih z gipsom potresa, se zaderžuje tisti cvet, da ne izpuhti iz njega. Kjer gips ni drag, ne morejo gospodarji boljšega storiti, kakor če gipsajo gnoj; tudi v hlevu, če gnoj dalje v njem ostaja, je to za živino koristno.

(Kadar živino napenja, je navadno černo mjilo (šajfa) po skušnjah nekega živinozdravitelja posebno dober pomoček; pol funta na drobno zrezanega mjila se raztopi v bokalu vrele vode, in ko je raztopljena in razhlajena se vlije v napeto živino; vsacih 10 minut se to ponavlja, dokler napenjanje odneha.

(Sirovo maslo (puter) se dá veliko mescov dobro hraniti), če se, ko se iz pinje vzame, prav čedno umije, med platnenim pertom dobro osuši, potem v lonec ali v več loncov terdno natlači, da nikjer nobena luknja ne ostane. Pisker ta se postavi potem v kotel, ki je na pol z vodo napolnjen, ktera naj se zgreje, da vreti začne. Ko je voda zavrela, naj se kotel odstavi, da se voda shladi, in potem naj se vzame lonec iz kotla in shrani za rabo.

(Krompir je namesti mjila ali šajfe za perilo), če se krompir le toliko skuha, da je še terd in v roki ne razpade, ko se perilo z njim riba, kakor z mjlom. Perilo je nek po tem še bolj čedno in belo kakor sicer z mjlom oprano; posebno za farbano robo, naj je iz volne ali svile (žide), je krompir dober, ker ji ne vzame farbe.

(Kako spoznati, ali je pečena riba pred pečenjem živa ali mrtva bila?) Ribe jesti, ktere so mrtve pečene (ali po drugi viži mrtve v jed pripravljene bile) je zdravju sila škodljivo. Naglo povstane po takem vživanju merzliza, legar ali clo smert. Kjer se tedaj človeku pečena riba ponuja, postavim v oštarii, naj gleda na tole: naj odpre pečeno ribo; če je meso znotraj okoli ribjih kosti rudečkasto, je bila riba že mrtva, ko so jo spekli.

(Dobro kosilice za otroke.) Kava (kafe) je otrokom in mladenčem zlo škodljiva. Razgreva nam-

reč preveč njih kri, ter uzrokuje tako mnogo bolezin. Bolje kosilice ali zajterk za mlade pa tudi stare ljudi se takole napravi: vzame se rujava skorje dobro spečenega kruha, pa se zriba na ribežu. Ta krušni prah naj se v vodi nekoliko minut kuha, potem prilije se mu sladkega mleka in dodá se malo sladkorja (cukra). J. Š.

Potovanje po okrajnah nebá.

(Dalje.)

„Koliko težavnega učenja bo vendar nam treba, bote rekli, če hočemo božje dela prav spoznavati!“

Ne bom vam matematično dokazoval Kopernikovega spoznanja. Kaj bi vam pač treba bilo velike učenosti, ktera tū ne velja toliko kakor veselje do spoznanja znajdb in stokrat dokazanih skušinj, ki so jih učeni močje v toliko stoletih od stvarjenih svetov si pridobili.

„Kmali bomo tvojega prerokovanja siti, — že si Kopernika omenil, očeta dandanašnjih zvezdogledov, ki vsi v en rog trobijo, da se naša zemlja z drugimi svetovi vred krog solнца suče.“

Al nisem uganil, da hitro se bote vsi oglasili, kakor hitro se prederznem starih vraž se dotakniti! Da se solnce z zvezdami vred ne obrača krog mirno stoječe zemlje, ampak da ravno temu nasproti zemlja z zvezdami vred se krog solнца vertí, v tem so vsi zvezdogledi enih misel in si svestí, da je gotovo“.

„Tega ti ne bomo verjeli. Zvezdogledi so se že tako pogovorili, da nam resnice ne razodenejo.“

Pač bi bilo vendar to čudno, da bi toliko tisuč mož mnogoverstnih narodov v svoji laži edini ostali in nam čisto resnico tajili? Tega vendar ni verjeti, da bi ne bilo v preteklih dveh sto letih nobenega pravičnega moža med zvezdogledi bilo, — da bi ne bilo nobenega po lesketčih cekinih mikalo, ki mu bi jih bili polne aržate nasuli, če bi bil laž izdal.

„Kdo to pravi, da bi jih ne bilo manjkalo, ki so roke po zlatih stegovali?“

Se vé da, — pa koso se opekli, so jih rajši umaknili. Ako se je kdo prederznil zmolkniti, da Kopernik nima prav, so ga koj zvezdoznanci zavrnili; revež je samega sebe v sramoto pripravil, ker ni vedil družega kot stare kvante v svoje opravičenje odgovarjati.

„Bodi tiho!“ porečejo drugi, ki se bolj učene mislijo, „ne sili nas našim novincem kaj več verjeti kakor sivemu starčku Tiho Brahe-tu, ki si je svojo učenost na prostornem obnebu pri nebeških zvezdah pridobil, pa je svoje žive dni terdil, da svet mirno stoji.“

Odtekli so časi tamote in prišli so dnevi spregledanja, ko si je človek orodje napravil, da ž njim bolj natančno pregledujemo nebo in na nebu vidimo stvari, ki jih Tiho Brahe nikoli pred oči ni dobil.

„To bo zopet kakošna zvijača Kopernikove derhali; kaj Tiho Brahe ni bil tako moder, da bi bil orodje, ki ga misliš, v roke vzel in nebo ogledaval?“

Vzel bi ga bil, pa je umerl leta 1601; daljnogled (Teleskop) pa so ene leta pozneje znajdli. Leta 1609 so pervikrat ž njim nebeške zvezde pregledovali, in oznanilo stvari, ki so jih najdli, je še le leta 1610 na svetlo prišlo.

„Kdo vé, če ni Tiho Brahe sam že popred kakega daljnogleda znajdel, od kterege pa nam ni nič izročiti hotel.“

Ali bi bil molčal od prečudnih stvari, ki bi jih bil ž njim ogledal?

„Kaj ste pa novinci takega na nebesu vidili, kar Tiho Brahe ni vidil?“

Poslušajte! (Dalje sledi)

Slovstvine reči.

Od glagolov doveršivnih.

Spisal J. Navratil.

(Dalje.)

To se mi je zdelo potrebno, preden začnem govoriti od rabe glagolov doveršivnih.

Da se ne bi tožilo marljivim bravcom slediti me še dalje! zakaj tako na kratko kakor bi bil rad, ne morem te reči razložiti in stare navade s tremi besedicami podreti. Nadjam se, da bom izpričal to, kar sem terdil lani v „Bčeli“, zdaj do dobrega še z mnogimi drugimi, pa s poštenimi, veljavnimi pričami; pokazati hočem pa tudi, zakaj se je izvergla, kar se tiče tega, nova slovenščina, in kaj nas moti (pa le pri nekterih glagolih, ne pri vseh)?

V „slov. Bč.“ sem terdil in izpričeval — ne le s staroslovenščino, ampak tudi z drugimi narečji slovan-skimi —, da je kriva naša raba glagolov doveršivnih „v določnem naklonu sed. č. na vprašanje: kaj delam? kaj delaš...? kaj se godi?“ (ali kakor veli gosp. C—e v „Novicah“ list. 71. in 72. z drugimi besedami ravno tisto na kratko, pa modro: „v določnem naklonu pravega sed. č.“) — Spisa v listih 68—69. in 75—76. „Novic“ hočeta pa samo staroslovenščino ravno narobe izpričati, da je naša raba prava, una drugih Slovanov pa kriva. — Poslušajmo tedaj, kako je govorila častitljiva mati Staroslovenka; poslušajmo pa tudi — škodovalo ne bo — kako govoré hčerke in pastorkinje njene, da zvemo, ktera je precej pozabila, ktere pa dobro pomnijo, kako jim je govorila stara nepotujčena mati. Naslušajmo véno zlasti Slovenko oger-sko, ki ni živela toliko med Nemci kot Slovenka kranjska, štajarska, koroška itd.

Starim Slovencom je pripovedovala tista oblika glagolov doveršivnih, kateri pravimo mi „sedanji čas določn. naklona“, le prihodnji čas: naučit (naučil bo), padet (padel bo), sberet (zbral bo) — tedaj: pošljēt = poslal bo, posljū = poslal bom *). — Tako stoji res tudi v Ostromiru „posljū“, „posljēt“ povsod, kodar koli je v izvirniku gerškem prihodnji čas (πέμψω, πέμψει, ich werde —, er wird senden), namreč: v Jan. 16. 17. in Jan. 14. 26. Ravno tako brem v starosl. sv. pismu Ostrožkem in še v drugih treh, ki jih ima dvorna knjižnica dunajska: v Jan. 13. 20.; Jan. 25. 26.; Jan. 16. 7. in Jan. 14. 26. posljū „ich werde senden, „posljēt“ (er wird senden)**).

Tako je tudi „otpuščū“ prihodn. čas (ἀπολύσω, izpustil bom. Mat. 27. 17.) Pa poreče kdo, ki ima pred seboj gerški izvirnik Theile-tov, Lachmannov, Fischendorfov ali kterege drugega novejšega: kako pa, da imata Ostrom. in Saz. Em. „posljū“ (glag.

*) Miklos, „Formenl. d. altsl. spr.“ 1854, str. 170. Tako kaže nam pojdem še dan današnji vedno prihodnji čas. Kakor Staroslovencom, ravno tako pomenja doverš. glag. sed. č. v določn. naklonu vedno le prihodnji čas tudi Čehom, Rusom, Poljakom, Bolgarcom in Slovencom ogerskim. Da imamo tudi mi razun pojdem (šel bom) še veliko ostankov starosl. nezloženega prihodnjega časa, t. j., brez pomožnega glagola „bódem (bom)“, zlasti v pogojnem govoru (in bedingter Rede), to bomo vidili pozneje. Kako so napravljali Staroslovenci prihodnji čas še drugači, uči Mikl. „Forml.“ na im. m. Kakor „pojdem“, „porečem“, tako nam je tudi „ostanem“ po starem prihodn. čas. Namesto: „jaz ostanem tukaj, smem reči vselej: jaz bom ostal tukaj. Prihodnji čas le glagolov nedoverš. skladajo drugi Slovani (razun Serbov) s pomožnim glag. „bódem“.

*) Gerški prihodnji čas je ponemčen na veliko mestih tudi tako: „ich will —“ (ich will, ich will nicht senden, verurtheilen itd.) Tudi Staroslovenci so rabili glag. „hotěti“ kakor mi „bódem“ za pomožni glagol prihodnjega časa; p.: hotet priiti (hočejo priiti — prišli bodo, venient). Mikl. „Forml.“ st. 171, γ). Taka je še dan danes pri Serbih, tudi pri Angležih: koga ču poslati, „i send“ (Jan. 14. 26.) Nave-